

УДК 94(477) „1929/1939”

DOI 10.12958/2227-2844-2019-5(328)-81-94

Н. Гогохія – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

E-mail: hohokhiia@gmail.com

ORSID <https://orcid.org/0000-0003-4593-8257>

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ДИСКУРСУ ДИТИНИ В УРСР 1929–1939 РР.

„Культ боротьби” є однією з ключових ознак тоталітарної ідеології. У радянському Союзі він традиційно будувався навколо таких ключових знаків як „боротьба”, „ворог”, „вороже оточення”, „жертва”, „кров”, „помста”, „смерть”. Ці знаки зв’язували ланцюжками еквівалентності політику (класова боротьба), економіку (боротьба за врожай, за темпи тощо), сферу освіти (боротьба за політехнічну школу”), і в усіх сферах фігурували поняття з мілітарною генеалогією. У 1929–1939-х рр. відбувалась поступова мілітаризація всіх сфер життя і дитячий світ не став виключенням.

Тема військово-патріотичного виховання радянських дітей у 1930-х рр. знаходила часткове висвітлення в радянських узагальнюючих працях з історії піонерії (Сулемов, 1978; Гусев, 1981; Грищенко, 1958), але лише побіжно, в переліку позитивних досягнень дитячого руху, серед прикладів розвитку інтернаціональної роботи та дитячої допомоги партії і уряду у соцбудівництві. Ця проблематика привертає увагу сучасних російських дослідників, але вони зосередились на мілітаризації молоді взагалі, майже не приділяючи увагу піонерам, і переважно на регіональному рівні (Ростов, 2004; Исаев, 2002). Сучасні вітчизняні розвідки коротко висвітлюють лише загальний розвиток піонерського руху в Україні, не виокремлюючи проблеми його мілітаризації у період сталінської модернізації (Гатенюк, 1993; Охрімчук, 2006), за виключенням дослідження О. Гречишкіної (2010), в якому розглядаються заходи з військової підготовки, які впроваджувались владою у піонерському середовищі. Отже, питання в яких формах, якими засобами, прийомами відбувався процес мілітаризації дитинства, які це мало наслідки для суспільства в цілому, потребує більшої уваги сучасних дослідників.

Дослідження процесу мілітаризації радянського суспільства можливо за допомогою методу, що отримав назву дискурс-аналіз. Метою дискурс-аналізу є не тільки з’ясувати, що саме і як було сказано, але й визначити причини й соціальні наслідки різноманітних висловлювань (дискурсивних конструкцій). Дискурс формує ідентичності, соціальні відносини і розуміння світу. Тому використання дискурс-аналітичної методики є відповідним також завданню вивчення особливостей процесу

формування ідентичності радянської дитини. Дискурсивні практики не тільки виробляли і видозмінювали ідею дитини і дитинства, а й формували і закріплювали уявлення, установки, сценарії діяльності. Саме дискурс-аналіз дає підстави для висновків про їх зміст (Йоргенсен, 2008, с. 45–54). Отже, повсякденний процес формування та зміни значень в межах теми дитинства у 1929–1939 рр. (дискурсивна практика) є предметом дослідження. Мета – виявлення особливостей процесу мілітаризації дискурсу дитини в УРСР 1929–1939 рр. та його наслідків для дітей республіки.

В тоталітарному дитинстві сфокусувались всі характерні риси режиму як такого. Розглядаючи дитину як об'єкт комуністичного виховання, держава намагалась закріпити в ній саме ті якості, які впливали з державної ідеології. Створений офіційною ідеологією образ „вірного лєнінця” прописував обов'язкові сценарії поведінки в тих або інших ситуаціях. Цей образ дитини і відповідний погляд на доступні дитині види діяльності формувався за допомогою створення значень у межах обговорення проблем дитинства, тобто у дискурсі (Йоргенсен, 2008, с. 45, 57). Дискурс дитини займав значне місце в просторі суспільно-політичної комунікації республіки у 1929–1939 рр., він мав значний вплив на формування ставлення до дитини, розуміння її місця в суспільстві. Він реалізовувався в різних жанрах – методичні рекомендації, промови офіційних осіб, в основному партійних та комсомольських лідерів з питань виховання та дитячого руху взагалі, вірші, репортажі диткорів і штатних кореспондентів газет і журналів, пісні, художні твори для дітей. Зміни в дискурсивних стратегіях яскраво відбивали також фоторепортажі в медіа-виданнях, образи дітей, що з'являлись на їх сторінках. Аналізуючи тексти 1929–1939 рр. важко не помітити, що на тлі загальної мілітаризації суспільно-політичного життя, активно мілітаризувався і дискурс дитини, що проявлялось у героїзації війни, крові, насильства, формуванні уявлень про вороже оточення, з яким треба вести боротьбу.

Тема смерті, використання пов'язаних з нею понять, з революційних часів міцно увійшла до героїко-революційного наративу, вона використовувалась більшовицькими ідеологами в текстах, що мали на меті створення грандіозної картини цих подій у суспільній пам'яті. Згадки про загибель „найкращих бійців” за справу революції вже у 1920-х рр. були обов'язковим елементом біографічних розповідей та художніх творів про добу революції і громадянської війни. В них смерть виступала як обов'язкова плата за краще майбутнє, за краще життя, як сакральна жертва, покладена на „вівтар революції”. До дітей, насамперед, намагались донести, що всі ці смерті і жертви були, головним чином, заради них, щоб вони могли бавитись з друзями, навчатися у школах, отримувати вищу освіту та стати в майбутньому великими людьми. Пов'язаний з темою смерті червоний колір, як символ

крові, пролитої за боротьбу, використаний в більшовицькій атрибутиці і символіці, виступав своєрідним фізичним втіленням теми смерті, яка невідступно супроводжувала дитину в усіх видах діяльності.

На Першому Всесоюзному зльоті піонерів (1929 р.) перед делегатами виступив Лазар Каганович, що звернувся до дітей з поясненням значення важливого символу піонерського руху – червоного галстука: „Червоний галстук на Ваших грудях просякнутий кров'ю сотень і тисяч борців. Тисячі борців були повішені, розстріляні поміщиками і капіталістами, тисячі борців гнили у царських тюрмах... Носіть же з честю цей червоний галстук, міцно тримайте в своїх руках червоний прапор комунізму (Піонервожатий. 1938. № 3. С. 11).

Відповідно, від дітей вимагалось бути вдячними за всі ці жертви, й, у свою чергу, якщо партія покличе, в майбутньому, не розмірковуючи, віддати своє життя за спільну більшовицьку справу. У розповіді Арона Шапиро, який 16-річним юнаком від піонерської організації Кременчуга потрапив до першого піонерського зльоту у Харкові, а потім, до Всесоюзного у Москві, згадується: „И тут кто-то громко сказал: „К борьбе за дело Ильича будьте готовы!” И мы все в один голос ответили: „Всегда готовы!” Мы были очень готовы к борьбе. Такая романтика была в этой пионерии! Не забуду, как мы лихо пели:

Смело-о-о мы в бой пойдём

За власть Советов

И как один умр-р-р-рем

В борьбе за это!

Шли по улице строём, впереди – Борька Могилевский со свистком, наш пионервожатый. Барабан стучит, рядом знамя несут. И мы -- ну такие гордые!!! Так нам нравилось, что мы все как один умрем! Такая это была чудесная перспектива, такая радость” (Время. 2007. № 82).

У текстах, що розповідали про події революції була очевидною певна романтизація смерті, її позиціонування як нагороди, ознаки обраності. В той же час, смерть була чимось нереалістичним, стосувалась міфологічних часів або далекого для дитини майбутнього. Але на початку 1930-х рр. у зв'язку з такою трагічною сторінкою в житті суспільства як колективізація, тема смерті набула іншого виміру. До традиційного розуміння смерті в контексті принесення жертв революційної боротьби в достатньо давні для дитячих уявлень часи, додалось трактування смерті як героїчного вчинку і згоди на неї тут і зараз і не для дорослих героїв, а для дітей. В піонерській пресі 1930–1934 рр. матеріали про участь піонерів у розкуркуленні, викритті та затримці ворогів народу – куркулів були обов'язковими. Преса наводила приклади зразкової дитячої поведінки: піонери „викривали сховане куркульське майно”, „викривали ями з хлібом”. Доносительство на односельців у

пресі називалось „справою чести” (Фейдман, 1933; Дитячий рух. 1933. № 11). Екзальтовані розповіді про дітей, загиблих від рук односельців, так званих „куркулів”, використовувались владою задля ескалації класової ворожнечі і були позбавлені романтики, в них переважала натуралістичність описів. Образи забитих дітей – Микити Сліпка, Наді Ринді, Микити Гордієнка та ін. міцно увійшли до піонерського пантеону в республіці. Отже, в офіційному дискурсі, загибель дитини в мирний час, не на війні, поступово втратила характер надзвичайності, набула рис події хоч і трагічної, шокуючої, але можливої, прийнятної, навіть взірцевої для наслідування.

Уже в середині 1930-х рр., коли тема війни з іншими державами стала домінуючою, що потягло за собою ще більшу мілітаризацію суспільного життя, посилилось і використання ідеї смерті в боротьбі зі світовим імперіалізмом. Тобто вже смерть безпосередньо у бою стала трактуватись як кінцева мета достойного життя не тільки дорослого, але й дитини.

Паралельно з використанням сюжетів про події 1917–1921 рр., що начебто перекидали місточок у сучасність, починають з’являтися тексти, присвячені сучасним подіям і підготовці дітей до майбутніх боїв. Події в Іспанії, наприклад, з літа 1936 р. використовувались не тільки задля актуалізації мілітарної теми в дискурсі дитини, а й допомагали включити дитину в нього в якості активного учасника. У одному з номерів журналу „Піонерія” можна побачити повідомлення про те, що „В лавах республіканських військ, народної міліції, поруч з чоловіками, героїчно борються жінки та діти” (Піонерія. 1936. № 12). В тому ж номері вміщено листа мадрідського піонера Ресгаарда Педерсена своєму другові в СРСР радянському піонерові Ізі Коленбергу: „Дорогий радянський піонере! Я дякую тобі за турботу про долю іспанських пролетарів. Коли твій лист прибув, я був саме на фронті. Прибігши в місто по патрони, я зустрів сестру, яка розповіла мені про цей лист. Я швидко побіг додому, взяв лист і, прочитавши його, знов побіг на фронт, до наших бійців. ...ми іспанські діти, сповнені любові до вас і до геніального вождя всього трудящого людства товариша Сталіна!” (Там само). Не важливо, чи писала його справжня дитина (в цьому, якраз виникають сумніви й не тільки через зовсім не типове для іспанця ім’я та прізвище хлопця), головне, що цей текст виконує важливу функцію: яскраво, емоційно розвернути перед радянським читачем картину світу, де діти реально разом з дорослими, ризикуючи життям, борються з ворогами. Тобто дитина мусила усвідомити, що діти можуть воювати і воюють по-справжньому, а не лише проголошуючи гасла. Той факт, що це все відбувається прямо зараз, в цю мить, як піонер читає газету народжувало відчуття реальності воєнної загрози і бажання вступити в бій на боці хороброго іспанського підлітка не колись „як виросту”, а прямо в тому дитячому віковому статусі, в якому перебував читач.

Того ж року журнал „Мурзилка” надрукував вірша Льва Квитка „Лист Ворошилову” у перекладі С. Маршака, в якому від імені хлопчика, чий старший брат пішов служити до армійських лав, дається обіцянка наслідувати його справу після можливої його загибелі:

Слышал я, фашисты задумали войну:
Хотят они разграбить Советскую страну.
Товарищ Ворошилов, когда начнётся бой –
Пускай назначат брата в отряд передовой! <...>
Товарищ Ворошилов, а если на войне
Погибнет брат мой милый – пиши скорее мне!
Товарищ Ворошилов, я быстро подрасту
И встану вместо брата с винтовкой на посту! (Квитко, 1936).

Пізніше, у 1938 р. на ці слова було створено пісню, з бадьорим, веселим ритмом, і це поєднання мажорної тональності з темою загибелі в устах дитини, перетворювало смерть на звичайну, „житейську” справу.

Очевидною тенденцією в дитячих творах 1936–1939 рр. була поява образів дітей, що в громадянську війну допомагали більшовикам – пробирались через лінію фронту з донесеннями, рятували поранених червоних партизан, не піддались на бандитські катування і не виказали якоїсь таємниці. На відміну від дитячих персонажів першої половини 1930-х рр., які частіше виконували пасивну роль врятованих червоноармійцями жертв попереднього режиму, нові маленькі герої були дуже активними і виконували недитячі військові завдання. Хлоп’ячі образи доповнювались яскравими образами дівчат-партизанок, що гордо гинули не здаючись ворогам. Образ дитини-героя, дитини, що діє в надзвичайних умовах революції або війни став популярним образом другої половини 1930-х рр. Подібні сюжети налаштовували дітлахів на тиражування подвигу, готували їх до боротьби та жертвовності, переконували у власній значущості.

Неодмінним атрибутом мілітаризації стали поняття „боротьба”, „класова ненависть” та широкоживана ідеологема „вороги”. Тема боротьби дітей з ворогами піднімалась під час всіх масових кампаній 1930-х р. Їх, як більш чуйних, залучали до викриття ворогів народу у системі освіти (нацьковуючи на вчителів), під час процесів над українською інтелігенцією, антитроцькістських кампаній тощо, закликаючи боротись з „лівими” і „правими ухилами” (Київський піонер. 1930. № 66. С. 2). В цьому контексті активно вживались такі нерозривні ланцюжки висловлювань, як „вороги-ненависть-боротьба-помста-відплата-смерть”.

Яскравим прикладом використання подібної риторики стало висвітлення дитячою пресою вбивства Сергія Кірова у грудні 1934 р. Вже перший після події випуск журналу Піонерія надрукував „Пісню про Кірова” авторства Павла Тичини, де були слова:

Ворог в Кірова стріляв,

Гад у партію ціляв!
Поклянемося ж ізнов:
Ми відплатимо за кров.
За одного сталінця
Всіх поб'єм їх до кінця! (Тичина, 1935, с. 5).

Трохи згодом у квітневому номері було вміщено есе „Незабутній Кіров”, з такими висловлюваннями: у злobie відчаю здихаючий ворог пустив кулю в одного з кращих соратників товариша Сталіна, в того, хто йшов рука в руку з нашим великим вождем у боротьбі за торжество соціалізму. Хай ще дужче горить класова ненависть і непримиренність до наших ворогів! Хай ще невтомніше палає наша творча енергія, наша безмежна відданість партії більшовиків, великому Сталіну!” (Піонерія. 1935. № 4).

В цьому ж номері вже було залучено дитячу творчість, вірші піонерів:

Товариш Кіров!
Катом клятим
Не збитий ти з землі ясної!
Тебе нічим не розстріляти,
Бо ми учителю, з тобою
...Сум великий, жаль усіх обняв.
В серці комом стала ця подія.
Але вже лунає з прапорів:

- Покарати ворога-зłodія! (Піонерія. 1935. № 4. С. 10).

Смерть Кірова щорічно потім до початку війни була обов'язковою темою дитячих видань, і традиційно вже її обговорення супроводжувалось хвилею ненависницьких звинувачень на адресу ворогів, закликами до помсти і обіцянками не зрадити його пам'ять.

З приводу політичного процесу над „троцькістами”, дитяча преса повідомляла, що „як усі трудящі, як увесь народ, наші діти – піонери й учні – ненавидять ворогів Радянського Союзу, ворогів партії. Скільки ненависті, презирства, гніву виявили діти до викритої троцькістської банди. Ребята разом з усіма трудящими СРСР вимагали найсуворішої кари мерзенним ворогам народу, підлим псам фашизму – троцькістам”. Преса із захопленням цитувала дитячі листи: „Ми так любимо свою країну, де нам хороше жити, вчитися в теплих і затишних школах. Особливо ми любимо нашого рідного батька товариша Сталіна. А вони – фашистські шпигуни – хотіли розірвати нашу країну на шматки і розпродати її капіталістам. Кулю їм у серце – така наша вимога” (лист піонера Михайла Чудновця, с. Юрівка). Таких листів, як стверджувалось у статті, було дуже багато” (Піонервожатий. 1937. № 1. С. 5). Листи і вірші самих дітлахів, присвячені викриттю ворогів народу, їх насиченість негативними метафорами, повторенням газетних штампів, свідчать, що виховання в дітях класової ненависті приносило свої плоди.

Слово „смерть” вже починає вживатися задля позначення найжорстокішого покарання, єдиного, що дає можливість якось каналізувати негативні емоції – ненависті, огиди, відчаю, болю від втрати видатних людей або розкриття нібито „підлих замислів” призначених ворогами осіб. Важливо, що в контексті боротьби з ворогами і помсти за їх вчинки, активно вживалось і поняття справедливості, справедливої кари. „Вороги народу дістали по заслугах. Нема іншої кари цим троцькістсько-зінов'євським негідникам, як розстріл! Якби вони лишилися жити, вони й далі ухитрялися б шкодити радянському народові. Фашистським собакам-собакам смерть” – так відгукуються наші читачі – піонери і школярі. Це ще раз потверджує те, що суд своїм вироком відбив волю багатомільйонного радянського народу” (Піонерія. 1936. № 9. С. 1–2).

Смерті відомих більшовиків, керівників партійних та радянських органів на сторінках дитячих видань попри очевидно сумне навантаження кожної з подій, містили надзвичайно великий пропагандистський потенціал, який використовувався досить ефективно. У цьому контексті слід відзначити, що поняття смерті стосовно загибелі піонерів-героїв, видатних більшовиків вже не мало ореолу романтизму, смерть сприймалася як насильство, за яке слід помститися. Не обов'язково конкретному виконавцю, навіть абстрактні вороги чи світова буржуазія могли бути адресатами погроз про відплату.

Мілітаризація дискурсу дитини мала і своє пряме втілення у воєнізації дитинства. Діти традиційно розглядались більшовицькою владою як майбутні бійці – їм належало витримати останній бій за владу Рад у війні зі світовим капіталом. В 1930-х рр. у комунікаційному просторі домінували патріотичні мотиви, що поступово трансформувались від почуття гордості за Червону Армію до обов'язку оволодіти військовою справою. Очікування неминучої війни зумовило залучення резервної армії – майбутніх бійців, до військових занять (Гречишкіна, 2010).

Агітація велась у стилі погроз ворогам. Преса пропонувала читачам гасла, які увінчували матеріали про військову підготовку: „Хай наші вороги знають, що боронити країну Рад готові сивовусі пролетарі й колгоспники і юні піонери й піонерки” (Фурман, 1934, с. 7). Всі заклики до мобілізації дітей на військову роботу починались з розповіді, про те, як за кордоном „світові імперіалісти” готують напад і з цією метою навчають зростаюче покоління військовим навичкам (Андрєєв, 1934, с. 9).

Діти залучались до військової роботи під видом гри, яку діти з властивою їм безпосередністю саме так і сприймали. Військові розваги регулярно пропонувались увазі ватажків на сторінках журналу: „Визволяй полоненого”, „Військові речі” (в якій дві партії піонерів мусили вибрати з названих ватажком слів ті, що пов'язані з війною);

„Охорона прапорців”, в якій треба здобути прапорці ворога, „Оборона табору”, „Захист Червоного прапора”(в якій діти, озброєні навчальними гвинтівками, гранатами та протигазами, виконували функції бійців, ворогів, дозорів та розвідників) (Дитячий рух. 1934. № 10; № 11–12). Ціла збірка військових ігор була розроблена ЦР Тсоавіахіму у 1936 р. (Военные игры..., 1936).

Важливу роль у мілітаризації дітлахів відіграло переключення ЗМІ з теми боротьби піонерів з внутрішніми ворогами на боротьбу із зовнішніми. Статті у дитячій пресі республіки у 1935–1939 рр. вихваляли досягнення піонерів, які вистежили підозрілих осіб, що прокралися через кордон і повідомили про це військових або міліцію (Муратов, 1936). Героями дітлахів стають червоні прикордонники.

Постійна військова агітація та пропаганда знаходила щирий відгук у дитячих наївних душах, вони швидко засвоювали її термінологію і починали мислити так, як від них вимагали ідеологи. Дитячі вірші у пресі ретранслявали цей погляд на світ, сповнений ворогів:

„...Серед тиші мо’ десь крадеться бандит,
Револьвера сталь затиснувши в руках.
Він готовий знищити весь світ,
Він готовий вбить більшовика.
Може прокрадається шпигун,
Може провокатор-диверсант,
Щоби нашу молодість міцну
Кулею своєю пронизать” (Ігнатенко, 1936).

В одному з номерів журналу „Піонервожатий” за 1937 р. чергова замітка під промовистою назвою „Готові!” розповідала про піонерський загін імені Челюскінців школи № 56 м. Києва, всі 33 члени якого здали норми на значок „ППХО”, 9 – на „ЮВС”, щоденно тренуються у стрільбі і у вихідні влаштовують збір загону (кожен мусить мати при собі протигаз), щоб перевірити вміння стріляти і правильно поводити себе під час повітряної тривоги. Автор закликав до цього й усіх інших піонерів, порадивши брати приклад з героїв нарису. Стаття супроводжувалася світлиною маленького хлопчика років 4–5, який міцно тримав гвинтівку і цілив в уявного ворога, маючи дуже серйозне обличчя. Знімок мав назву „Теж готовий...” (Піонервожатий. 1937. № 7). Зрозуміло, що таке фото мало надихнути піонерів не відставати від малечі. Цей прийом поєднання дорослого агресивного образу зброї і зовсім маленької дитини в коротеньких штанцях виглядає досить шокуючим і доводить, що занурення дитини шкільного віку у мілітаристський контекст вже здавалось творцям цього дискурсу недостатньо переконливим, недостатньо емоційно сильним поштовхом задля мети воєнізувати все суспільство від малюків до старих.

Напередодні війни матеріали, що мали військову спрямованість, стали домінуючими у дитячих ЗМІ. Фотографії дітей в протигазах або зі зброєю прикрашали сторінки і обкладинки видань (Піонервожатий. 1937. № 6; 1938. № 7). Журнал „Піонервожатий” за 8 місяців 1939 р. надрукував 37 статей (більше 50 %), присвячених питанням майбутньої війни та військової роботи дітей. Всі вони були просякнуті пафосом впевненості в перемозі, вірі у могутність Червоної Армії і спонукали підлітків до вивчення військової справи.

Отже, мілітаризація дискурсу дитини була пов'язана як з розгортанням боротьби всередині держави, так і військовими планами більшовицького уряду. Вона не обмежувалась закликами до воєнізації як навчання військовим навичкам дітей, це був ширший процес, що включав формування їх ідентичності через мілітаризацію свідомості, героїзацію війни в дитячій уяві. Мілітаризація дискурсу дитини відбувалась завдяки використанню у текстах звернених до дітей таких емоційно і негативно забарвлених маркерів як війна, смерть, кров, ненависть, вороги, помста, жертви.

Мілітаризація дитинства мала неоднозначні наслідки. З одного боку, військові заняття дисциплінували, формували почуття відповідальності у підлітків. Самі військові навички стали в нагоді під час війни, коли на фронт була мобілізована або пішла добровольцями значна частина цих дітлахів. З іншого, воєнізація дитинства впроваджувала у дитячу свідомість уявлення про неминучість насильства, гострої боротьби між класами і державами. Вона призвела до сприйняття насильства як жорстокого, але дієвого засобу вирішення всіх проблем. Зворотнім боком цього процесу стало й те, що особистість почала толерувати насильство щодо себе та своїх близьких з боку держави.

Мілітаризація дискурсу дитинства та її експлуатація мали неабиякий мобілізаційний ресурс, роль якого у становленні ідентичності радянської дитини важко переоцінити

Отже, дослідження дискурсивних практик дає можливість відтворити засоби творення соціальної реальності тоталітарної доби, зрозуміти яким чином повсякденні практики регулювались за допомогою дискурсу, яким чином залучалася дитина до участі у масових кампаніях, як формувалась її ідентичність.

Список використаної літератури

- 1. Сулемов В. А., Кононенко Л. Н., Полякова Д. И., Лебединський В. В.** История ВЛКСМ и Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина. Москва: Просвещение, 1978. 352 с.
- 2. Гусев А. И.** Год за годом : из летописи детского коммунистического движения в СССР, 1917–1981 гг. Москва: Молодая гвардия, 1981. 207 с.

3. Грищенко М. С. З історії дитячого комуністичного руху на Україні (1917–1958 рр.). Одеса: Одес. держ. пед. ін.-т імені К. Д. Ушинського, 1958. 38 с. **4. Ростов Н. Д.** Если завтра война... Подготовка молодежи Западной Сибири к защите Родины (1937 – июнь 1941 г.). Барнаул: АлтГТУ, 2004. 223 с. **5. Исаев В. И.** Военизация молодежи и молодежный экстремизм в Сибири (1920-е – начало 1930-х гг.). *Вестник НГУ. Серия: История, филология*. Т. 1. Выпуск 3: История. Новосибирск, 2002. С. 63–70. **6. Гатенюк А. Т.** Дитячий рух в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та тенева*. Київ: НДІ проблем молоді, 1993. С. 98–104. **7. Охрімчук Р. М., Шелестова Л. В., Кравченко О. В.** Дитячі об'єднання України у вимірі минулого і сучасного: довідник-посібник. Київ–Луганськ: Альма-матер, 2006. 255 с. **8. Гречишкіна О. С.** Воєнізація піонерського руху України у 1929–1939 рр.: ідеологія і практика. *Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць*. Київ. 2010. Випуск 34. с. 127–136. **9. Йоргенсен М. В., Філіпс Л. Дж.** Дискурс-анализ. Теория и метод / пер. с англ. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с. **10. Піонервожатий.** 1938. № 3. **11. Я пионер** Советского Союза. *Время*. 2007. № 82 (16 мая). URL : <http://www.vremya.ru/print/178256.html>. **12. Фейдман Ж.** Шефи. *На роботі*. 1933. № 6. С. 4. **13. Юні** дозорці більшовицького врожаю. *Дитячий рух*. 1933. № 11. С. 5. **14. Піонерія.** 1936. № 12. **15. Квитко Л.** „Письмо Ворошилову”. *Мурзилка*. 1936. № 2. С. 5. **16. Ми проти** політичної короткозорості: Не дозволимо відштовхувати дітей від класової боротьби. *Київський піонер*. 1930. № 66. С. 2. **17. Тичина П.** Пісня про Кірова. *Піонерія*. 1935. № 1 (238). **18. Незабутній** Кіров. *Піонерія*. 1935. № 4. **19. Товаришеві** Кірову. *Піонерія*. 1935. № 4. С. 10. **20. Роз'яснювати** піонерам політичні події. *Піонервожатий*. 1937. № 1. С. 5. **21. Завжди** пам'ятай про ворога! *Піонерія*. 1936. № 9 (258). **22. Фурман Г.** Піонери хочуть бути такими як залізний нарком. *Піонервожатий*. 1934. № 15–16. С. 4. **23. Андрєєв С.** Змагайтеся за кращу поставу військової роботи. *Піонервожатий*. 1934. № 18. С. 9. **24. Дитячий рух.** 1934. № 10. С. 3; 1934. № 11–12. С. 47. **25. Военные** игры Юных Пионеров. Сборник. Москва. 1936. 83 с. **26. Муратов І.** Двоє. Баллада. *Піонерія*. 1936. № 12. С. 31. **27. Ігнатенко М.** Прикордонники. *Піонерія*. 1936. № 6. С. 14. **28. Готові!** *Піонервожатий*. 1937. № 7. С. 27. **29. Піонервожатий.** 1937. № 6. С. 5, 80; 1938. № 7. С. 34.

References

1. Sulemov, V. A., Kononenko, L. N., Polyakova, D. I., Lebedins'kij, V. V. (1978). *Istoriya VLKSM i Vsesoyuznoj pionerskoj organizacii imeni V.I. Lenina* [History of the Komsomol and the All-Union Pioneer Organization named after V.I. Lenin]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

- 2. Gusev, A. I.** (1981). *God za godom: iz letopisi detskogo kommunisticheskogo dvizheniya v SSSR, 1917–1981 gg.* [Year after year: from the annals of the children's communist movement in the USSR, 1917–1981]. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
- 3. Hryshchenko, M. S.** (1958). *Z istorii dytiachoho komunistychnoho rukhu na Ukraini (1917–1958 rr.)* [From the History of the Children's Communist Movement in Ukraine (1917–1958)]. Odesa: Odes. derzh. ped. in-t imeni K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].
- 4. Rostov, N. D.** (2004). *Esli zavtra vojna... Podgotovka molodezhi Zapadnoj Sibiri k zashchite Rodiny (1937 – iyun' 1941 g.)* [If tomorrow is war... Preparing the youth of Western Siberia for the defense of the Motherland (1937 – June 1941)]. Barnaul: AltGTU [in Russian].
- 5. Isaev, V. I.** (2002). *Voenizaciya molodezhi i molodezhnyj ekstremizm v Sibiri (1920-e – nachalo 1930-h gg.)* [The militarization of youth and youth extremism in Siberia (1920s – early 1930s)]. *Vestnik NGU. Seriya: Istorija, filologiya, 1, issue 3*, 63–70 [in Russian].
- 6. Hateniuk, A. T.** (1993). *Dytiachyi rukh v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy* [Children's movement in Ukraine: state, problems, perspectives]. *Molodizhnyi i dytiachyi rukh v Ukraini: istoriia ta geneza* [Youth and children's movement in Ukraine: history and genesis] (pp. 98–104). Kyiv: NDI problem molodi [in Ukrainian].
- 7. Okhrimchuk, L. L., Shelestova, O. V. Kravchenko.** (2006). *Dytiachi obiednannia Ukrainy u vymiri mynuloho i suchasnoho: dovidnyk-posibnyk* [Children's associations of Ukraine in the dimension of the past and present: a guidebook]. Kyiv–Luhansk: Alma-mater [in Ukrainian].
- 8. Hrechyshkina, O. S.** (2010). *Voienizatsiia pionerskoho rukhu Ukrainy u 1929–1939 rr.: ideolohiia i praktyka* [The Militarization of the Pioneer Movement of Ukraine in 1929–1939: ideology and practice]. *Gileâ*, 34, 127–136 [in Ukrainian].
- 9. Jorgensen, M. V., Phillips L.Dzh.** (2008). *Diskurs-analiz. Teoriya i metod* [Discourse analysis. Theory and method]. Har'kov: Gumanitarnyj centr [in Russian].
- 10. Pionervozhatyi** [Pioneering] (1938). № 3, 3 [in Ukrainian].
- 11. Ya pioner** Sovetskogo Soyuza [I am the pioneer of the Soviet Union]. (2007, May 16). *Vremâ*, 82. URL: <http://www.vremya.ru/print/178256.html> [in Russian].
- 12. Feidman, Zh.** (1933). *Shefy* [Sheffey]. *Na roboti*, 6 [in Ukrainian].
- 13. Yuni** dozortsi bilshovytskoho vrozhaiu [Young Guardians of the Bolshevik Harvest]. (1933). *Dytiachyi rukh*, 11, 5 [in Ukrainian].
- 14. Pioneriia** (1936). № 12 [in Ukrainian].
- 15. Kvytko, L.** (1936). „Pysmo Voroshylovu” [Letter to Voroshilov]. *Murzilka*, 2, 5 [in Russian].
- 16. My proty** politychnoi korotkozorosti: Ne dozvolymo vidshtovkhuvaty ditei vid klasovoi borotby (1930). [We are against political short-sightedness: We will not allow the children to be pushed away from class struggle]. *Kyivskiy pioner*, 66, 2 [in Ukrainian].
- 17. Tychyna, P.** (1935). *Pisnia pro Kirova* [Song of Kirov]. *Pioneriia*, № 1 (238) [in Ukrainian].
- 18. Nezabutnii** Kirov [Unforgettable Kirov]. (1935). *Pioneriia*, 4 [in Ukrainian].
- 19. Tovaryshevi** Kirovu [Comrade Kirov]. (1935). *Pioneriia*, 4, 10 [in Ukrainian].
- 20. Roziasnivaty** pioneram politychni podii [Explain to the pioneers political

events]. (1937). *Pionervozhatyi*, 1, 5 [in Ukrainian]. 21. **Zavzhdy** pamiatai pro voroha! [Always remember the enemy!]. (1936). *Pioneriia*, 9 (258) [in Ukrainian]. 22. **Furman, H.** (1934). Pionery khochut buty takymy yak zaliznyi narkom [Pioneers want to be Iron Commissar]. *Pionervozhatyi*, 15–16 [in Ukrainian]. 23. **Andriev, S.** (1934). Zmahaitesia za krashchu postavu viiskovoi roboty [Compete for the best military service]. *Pionervozhatyi*, 18, 9 [in Ukrainian]. 24. **Dytiachyi rukh** (1934). 10, 3. 25. **Voennye igry** yunyh Pioneerov. *Sbornik* [Military games of Young Pioneers. Collection] (1936). Moscow [in Russian]. 26. **Muratov, I.** (1936). Dvoie. Ballada [Two. Ballad]. *Pioneriia*, 12, 31 [in Ukrainian]. 27. **Ihnatenko, M.** (1936). Prikordonyky [Border guards]. *Pioneriia*, 6, 14 [in Ukrainian]. 28. **Hotovi!** [Ready!]. (1937). *Pionervozhatyi*, 7, 27 [in Ukrainian]. 29. *Pionervozhatyi* (1937), 6, 5, 80; (1938), 7, 34 [in Ukrainian].

Гогохія Н. Мілітаризація дискурсу дитини в УРСР 1929–1939 рр.

У статті аналізуються особливості процесу мілітаризації дискурсу дитини в радянській Україні 1929-1939 рр., основні форми та прийоми цього процесу.

Актуальність теми статті обумовлюється тим, що „культ боротьби” є однією з ключових ознак тоталітарної ідеології. У радянському Союзі він традиційно будувався навколо таких ключових знаків як „боротьба”, „ворог”, „вороже оточення”, „жертва”, „кров”, „помста”, „смерть”. Ці знаки зв’язували ланцюжками еквівалентності політику (класова боротьба), економіку (боротьба за врожай, за темпи тощо), сферу освіти (боротьба за політехнічну школу”), і в усіх сферах фігурували поняття з мілітарною генеалогією. У 1929–1939-х рр. відбувалась поступова мілітаризація всіх сфер життя і дитячий світ не став виключенням.

Тема військово-патріотичного виховання радянських дітей у 1930-х рр. знаходила часткове висвітлення в радянських узагальнюючих працях з історії піонерії, але лише побіжно, в переліку позитивних досягнень дитячого руху, серед прикладів розвитку інтернаціональної роботи та дитячої допомоги партії і уряду у соцбудівництві. Ця проблематика привертає увагу сучасних російських дослідників, але вони зосередились на мілітаризації молоді взагалі, майже не приділяючи увагу піонерам, і переважно на регіональному рівні

За допомогою методу дискурс-аналізу розкривається зміст текстів для дітей, їх ідеологічне навантаження. Виявлено контекст використання термінології з мілітарною генеалогією, вживання понять „смерть”, „кров”, „помста”, „боротьба”, „ненависть” в текстах для дітей. Характеризуються методи залучення дітей за допомогою мілітаристської риторики до політичних кампаній радянської влади, таких як колективізація, боротьба з класовими ворогами, воєнізація.

Визначаються основні дискурсивні засоби творення ідентичності української радянської дитини та вияви результатів цього процесу у повсякденному житті.

Ключові слова: дискурс, мілітаризація, класові вороги, смерть, боротьба, ідентичність, мілітаристська термінологія, ідеал дитини, „вірні ленінці”, медіа-простір.

Гогохія Н. Мілітаризація дискурса ребенка в УССР 1929–1939 гг.

В статье анализируются особенности процесса милитаризации дискурса ребенка в советской Украине 1929-1939 гг., его основные формы и методы. Актуальность темы статьи объясняется тем, что "культ борьбы" является одним из ключевых признаков тоталитарной идеологии. В Советском Союзе он традиционно строился вокруг таких ключевых знаков как "борьба", "враг", "враждебное окружение", "жертва", "кровь", "мечь", "смерть". Эти знаки связывали цепочками эквивалентности политику (классовая борьба), экономику (борьба за урожай, темпов и т.п.), сферу образования (борьба за политехническую школу"), и во всех сферах фигурировали понятия с военной генеалогией. В 1929-1939-х гг. Происходила постепенная милитаризация всех сфер жизни, и детский мир не стал исключением.

Тема военно-патриотического воспитания советских детей в 1930-х гг. находила частичное отражение в советских обобщающих трудах по истории пионерии, но лишь вскользь, в перечне положительных достижений детского движения, среди примеров развития международной работы и детских пособий партии и правительства в соцстроительства. Эта проблематика привлекает внимание современных российских исследователей, но они сосредоточились на милитаризации молодежи вообще, почти не уделяя внимание пионерам, и преимущественно на региональном уровне.

С помощью метода дискурс-анализа раскрывается содержание текстов для детей, их идеологическая составляющая. Представлен контекст использования терминологии с военной генеалогией, употребление понятий „смерть”, „кровь”, „мечь”, „борьба”, „ненависть” в текстах, адресованных детям. Характеризуются методы привлечения детей к политическим кампаниям власти, таким как коллективизация, борьба с классовыми врагами, военизация с помощью милитаристской риторики. Определяются основные дискурсивные средства формирования идентичности украинского советского ребенка и проявления результатов этого процесса в повседневной жизни.

Ключевые слова: дискурс, милитаризация, классовые враги, смерть, борьба, идентичность, милитаристская терминология, идеал ребенка, верные ленинцы, медиа-пространство

Hohokhiia N. Militarization of child's discourse in the USSR in 1929–1939.

The article analyzes the peculiarities of the militarization process of child's discourse in Soviet Ukraine 1929-1939, the main forms and methods of this process. The relevance of the article topic is explained by the fact that the “cult of struggle” is one of the key features of totalitarian ideology. In the Soviet Union, it was traditionally built around such key signs as "struggle", "enemy", "hostile environment", "victim", "blood", "revenge", "death". These signs linked the chains of equivalence to politics (class struggle), economics (struggle for harvest, pace, etc.), education (struggle for polytechnic school), and in all spheres concepts with military genealogy appeared. In the 1929-1939s. there was a gradual militarization of all spheres of life, and the children's world was no exception.

The theme of military-patriotic education of Soviet children in the 1930s found a partial reflection in Soviet general works on the history of pioneers, but only in passing, in the list of positive achievements of the children's movement, including examples of successful development of the Party, Komsomol, teachers and kids. This issue attracts the attention of modern Russian researchers, but they focused on the militarization of young people in general, paying little attention to the pioneers, and mainly at the regional level.

Using the method of discourse analysis the content of texts for children, their ideological component is revealed. The context of the use of terminology with military genealogy, the use of the concepts “death”, “blood”, “revenge”, “struggle”, “hatred” in texts addressed to children is presented. Methods of attracting children to political campaigns of power, such as collectivization, the struggle against class enemies, militarization with the help of military rhetoric are characterized. The main discursive means of forming the identity of a Ukrainian Soviet child and the manifestation of the results of this process in everyday life are determined.

Key words: discourse, militarization, class enemies, death, struggle, identity, militarist terminology, ideal of the child, "true leninists", media space

Стаття надійшла до редакції 16.03.2019 р.
Прийнято до друку 25.05.2019 р.
Рецензент – д.і.н., проф. Набока О. В.